

Kapitalizmin Eşitsiz-Bileşik Gelişme Yasası ve Emperyalizm Bağlamında Sistemin Yeniden Üretim Kaynağı Olarak Güç ve Çatışma, Ya da Ölümüllüğün Politik Ekonomisi: Türkiye’de Etnik Soruna Bir Teorik Çerçeve Denemesi

Vedat KOÇAL *

“Dış görünüş ve şeylerin özü örtüşseydi, bilime gerek kalmazdı.”
Marx, Kapital, C3.

Özet

Osmanlı’nın son yıllarından başlayarak, Cumhuriyet’e geçiş aşamasını ifade eden İttihatçı ara dönemle birlikte Cumhuriyet tarihini kapsayan son yüzyıl, Türkiye’de, devletle toplum arasındaki kimlik ve kimliğe dayalı haklar temelli çatışmaların tarihidir. 19. yüzyılın sonlarında Balkan uluslarının İmparatorluğa başkaldırılarıyla başlayıp 20. yüzyılda Ortadoğu uluslarının da peş peşe isyanlarıyla devam eden ve nihayet Kürt sorunu ile halen sürüp gitmekte olan bu süreç, Türkiye siyasal tarihini ve sistemini belirleyen temel etkenlerden birini oluşturmaktadır. Ne var ki, entelektüel ve akademik ortamda, İttihatçı ve Kemalist uluslaş(tır)ma politikaları ve süreci, altında yatan maddî neden-sonuç ilişkilerinden uzakta, Ermeni soykırımı ve Kürt sorunu gibi politik ikilemler çerçevesinde ele alınmakta ve bu nedenle, kuşkusuz trajik-travmatik belleklerinin daha güçlü etkileriyle bilimsel soğukkanlılıktan ve analizlerden çok, duygusal ve karşılıklı reflekslere konu olmaktadır. Diğer yandan, taraflar arasındaki gerilimli ilişkinin çatışma riskleri barındırması bakımından güvenlik duyarlılığı gerekçe gösterilerek sansür edilmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de özellikle Ermeni soykırımının yüzüncü yıldönümü vesilesiyle güncellenen ve Kürt sorununda kalıcı ifadesini bulan etnik sorunu ve çatışmayı, Ermenilerin *tehciri*, Rumların *mübadelesi* ve Kürtlerin *meçburî iskânı ve asimilasyonu* politikalarını, tarihsel bir süreklilik olarak birbirleri ile bağlantılı kılan sosyo-ekonomik değişim süreci, bu bağlamda ulus-devletin kurucu ekonomik ögesi olarak kapitalist pazarın kuruluşu ve kurucu özne olarak yeni-burjuvazinin hegemonya inşası üzerinde incelemek ve bu anlamda kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişimi yasası etrafında teorik bir çerçevede ele almak amacıyla hazırlanmıştır.

I. Kuramsal Çerçeve: Kapitalizmin Eşitsiz ve Bileşik Gelişimi Yasası

İktisat ile Siyaset arasında üstyapı-altyapı, bir başka deyişle neden-sonuç ilişkisi olduğu, Klasik İktisat biliminin ve modern Politik Ekonomi disiplininin ortaya koyduğu verilerle bilinmektedir. Buna göre, üretim araçları, biçimleri ve ilişkileri, ekonomiyi, dolayısıyla toplumsal ve siyasal yapıyı belirler. Böylece, ekonomik faaliyet, devlet ve toplum-birey arasındaki ilişkiyi de koşullandırır ve biçimlendirir.

Kapitalizmin temel yapısal öğeleri olan olan ‘girişim özgürlüğü’ ve ‘serbest piyasa’ ilkeleri, ekonomik girişimin kurucu faktörlerini oluşturan pazar, hammadde, işgücü, enerji, ulaşım, iklim gibi ihtiyaçlar bakımından, ekonomik yatırımların coğrafî dağılımını belirlemektedir. En yüksek kâr için üretim faktörlerinin en az maliyetle bir araya getirilmesi arayışı, kapitalizmin üretim ve kaynak temini yeri seçimine ilişkin koşulları belirlemektedir. Bu seçim, üretim

* Arş. Gör., Dicle Üniversitesi İİBF. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Böl., ahmetvedatk@gmail.com.

faktörleri olarak sermaye ve emek arasında kârı ve maliyeti yüklenme bağlamında yarattığı çelişkiyle, üretimin aktörlerini birbirlerinden ayırdığı gibi, üretim alanlarını da sermayenin biriktiği ve emeğin harcandığı yer olarak mekânsal bakımdan ayırtmaktadır. Böylece, kapitalizmin ekonomik coğrafyası, girişimcinin bu faktörlere bakarak ‘en düşük maliyet/en yüksek kâr’ ilkesini gözetmesine dayanan ‘serbest’ tercihlerine dayalı doğası ile oluşur. Dolayısıyla, kapitalist piyasanın ve nüfusun coğrafi dağılımı, dengesiz biçimde gerçekleşir. Nitekim günümüzde, Türkiye toplam nüfusunun dörtte birine yakın kısmının, İstanbul-İzmit sanayi bölgesine yığılmış olması, 24 Ocak kararları ile ifade edilip ve 12 Eylül darbesiyle birlikte uygulanmaya konan açık ekonomi-küreselleşmeye eklemlemeye dönük ihraç ikameci ekonomi politikle İstanbul-İzmit limanları arasındaki bağıntıyla ilişkilidir.

Kapitalist üretimde kârın, satış gelirinden değil, üretim maliyetlerinin en aza düşürülmesinden elde edilmesi, diğer yandan, artı-değer faktörü, üretim faktörleri ve getirileri itibarıyla onları yüklenen üretim güçleri arasında ters orantılı bir ilişki doğurmaktadır. Genellikle “sermaye-emek” ya da “sermaye-ücret” çelişkisi diye ifade edilen bu ters ilişki, kapitalist üretim biçiminin temel özelliğini ‘eşitsizlik’ olarak belirlemektedir. Kapitalist sermayenin kâr, yani bu eşitsiz ilişki kaynağında birikmesi kapitalist üretim biçiminin de bu ilişki etrafında belirlenmesi ve gelişmesi sonucunu doğurmaktadır. Sonuçta, eşitsiz gelişme, kapitalist üretim biçiminin kaynakları olarak üretim faktörlerinin bölüşümü ve dağılımı üzerinde gerçekleşmekte ve böylece kapitalist üretim ve sermaye birikim modelinin doğasından kaynaklanan kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır. Üretim faktörlerinin bölüşümünde eşitsiz gelişmenin dezavantajlı tarafına hammadde, emek (ve enerji) temini, avantajlı yanına ise sermaye ve pazar edinimi, sonuçta da kazanç-kâr kalmaktadır. Sermayenin ihtiyaç fazlası gelirini ifade eden kâr sayesinde sürekli büyümesine karşın, emeğin yoksullaşması, nüfus bakımından zenginliğin dikey, yoksulluğunsa yatay artışı, eşitsiz gelişmenin toplumsal görünümü olmaktadır. Lenin’in deyimiyle (2009: 70), gelişmesindeki eşitsizlik, yığınların yarı-aç yaşıyor olması kapitalist üretim tarzının koşulları ve kaçınılmaz, temel öncülleridir. Nitekim modern kapitalizmin, coğrafya keşifleriyle başlayıp endüstri devrimine ulaşan tarihsel temellerinin, kronolojik bakımdan kölecilik ve sömürgecilik çağına denk gelişi, emek maliyetinin düşürülmesi arayışının en üst düzeyde görünümü ve uygulanışı olarak anlamlı, yukarıdaki tespiti doğrulayıcıdır.

Bununla birlikte, kapitalist üretimin gerçekleşmesi için gerekli faktörlerin birbirlerinden ayrılmazlığı, yani üretim faktörlerinin bütünlüğü, üretimin çıktısı olan sermaye lehine kârı ve emek aleyhine sömürüyü ve yoksulluğu, birbirleriyle *bağımlı*-bütünleşik sonuçlar kılmaktadır. Kapitalist ülkelerin içeride toplumsal ve birbirleri arasındaki uluslararası çatışmalı ilişkinin temeli, eşitsiz gelişimin aynı zamanda bileşik bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır. Çelişki ile zorunluluk, gerilimli, çatışmalı ilişkinin temelidir. Diğer yandan, sermaye açısından hammadde, emek ve enerji kaynaklarının temini ihtiyacının mutlaklığı ile emeğin gelir düzeyine dayalı mülkiyetsizliğinden kaynaklanan yaşamı idame ihtiyacının da mutlaklığı, sermaye ile emeği, kârın üretimi üzerinde gerçekleşen çelişkilerine karşın birbirlerine bütünleyen, bağımlı ve bu nedenle *sürekli* bir ilişki yapısallığını doğurmaktadır. Böylece, kapitalist üretim sürecinin ve ortamının içinde, birbirlerinden farklı ve hatta birbirleriyle çelişik yapılar, aynı anda var olmaktadır. Marx ve Lenin tarafından teorileştirilmiş bulunan eşitsiz gelişmenin ‘bileşiklik’ özelliğini de formüle eden (Callinicos,

1991: 16, 19) Troçki'nin ifadesiyle “kapitalist eşitsiz gelişme, en ileri ve en geri üretim biçimlerinin aynı anda ve aynı yerde var olmasına yol açmaktadır.” Lenin’e göre ise, nedenle en ileri sanayi biçimleriyle yan ortaçağa özelliklerini taşıyan tarım biçimlerinin bir arada olması, kuşkusuz, bir çelişki olmakla birlikte, bu, kapitalizmin, emperyalizm yoluyla kolaylıkla gelişebilmesinden ve kapitalizmde var olan ve kapitalizm tarafından yaratılmış çelişkilerin çözümünün geçici olarak ertelenmesiyle ilgilidir (Lenin, Collected Works, Vol. 3., 594’den aktaran, Küçük, 1981: 33). Bu yapıların arasındaki mutlak eşitsiz negatif ilişki, birinin gelişiminin diğerinin gelişimi önünde engel oluşturması sonucuna varmaktadır. En basit ifadesiyle, sermayenin zenginleşmesi, emeğin zenginleşmesi önünde doğal bir engel oluşturmaktadır. Sermayenin zenginleşmesi, emeğin yoksullaşmasına bağlıdır. Bu da, sermayenin üretimini sürdürebilmesi için ihtiyaç duyacağı emek faktörünü sağlamak için seçeneklere sahip olmasına karşılık, emeğin geçimini sürdürebilmek için sermayenin istihdamına mutlak ihtiyacı anlamına gelmektedir. Üretimin sermaye-üretim aracı sahibi tarafına ‘patron’ denmesi ve işveren-işçi ilişkilerinin hem yasal düzenlemede, hem de işletme içi pratikte patronaj ilişkilerine dayandırılması, işte bu eşitsiz ve *hiyerarşik* ilişkinin sonucudur. Sonuçta, kapitalizmin yalnızca bir özelliği değil, aynı zamanda kapitalist gelişmenin iç dinamiği olarak eşitsiz gelişmenin (Küçük, 1981: 23) tarafları arasındaki ilişki yukarıda açıklanmaya çalışılan dört temelde şekillenmekte ve gerçekleşmektedir: *eşitsizlik, bağımlılık* ya da *bileşiklik, süreklilik* ve *hiyerarşiklik*.

II. Eşitsiz-Bileşik Kapitalist Gelişimin Sürdürülebilirliği Olarak Ulus-Devlet ve Şiddet

Buraya dek işletme mikro ölçeğinde ele alınan eşitsiz ve bileşik kapitalist gelişme, ülke ve dünya pazarı ölçeğine yansıtıldığında, ulus devleti ve emperyalizmi verir. Kapitalist üretim biçimi ve pazar, işletme mikro ölçeğinde olduğu gibi, ülke içinde sermayeye ve üretim araçlarına sahip sınıfla emek faktörünü sağlayan işçi sınıfı, küresel ölçekte ise sermayeye-endüstriye sahip ülkelerle onlar için hammaddeyi, emeği ve enerjiyi sağlayan ülkeler ilişkisini ve çelişkinin üretmektedir. Devlet, ülke içinde ve dışında, kapitalist üretim faktörlerini buluşturan ve onlar arasındaki doğal çelişkinin sürdürülebilirliğini sağlayan ve bu alanda çıkan sorunları sermaye lehine çeşitli araçlarla çözen bir aygıt (Sweezy, 2014: 8-20), Manifesto’nun veciz deyişimiyle, “burjuvazinin işlerini gören bir kurul”dur (Marx ve Engels, 2011: 119). Braudel’e göre de (1996: 63), kapitalizm, ancak devlet ile özdeşleştiği, bir başka ifade ile ‘kendisi devlet olduğu’ zaman muzaffer olur.

Kâr ile maliyet arasındaki ters orantılı ilişki, sermaye ve emek tarafları ve alanları arasındaki eşitsizliğin kaynağı olarak, çelişkinin boyutu oranında sınıfsal çatışmanın da kaynağını oluşturmaktadır. Kapitalist üretimin tarafları arasındaki ilişkinin eşitsiz niteliğinin boyutu, bağımlılık niteliğinin boyutunu aştığında, diğer deyişle, eşitsiz gelişimin mağdur tarafı olarak işçi sınıfı, sermaye sınıfıyla arasındaki ve yukarıda sözü edilen hiyerarşi-yöneten-yönetilen ilişkisine daha fazla rıza göstermediğinde, kapitalist üretim krize girer. Bu durumda, işçi sınıfının itirazlarına karşılık, devlet, sermaye sınıfının lehine bir kriz çözücü güç olarak belirir ve devletin olağan düzenleyici-dengeleyici işlevinin yerini şiddet tekeli alır. Devletin zor gücü politik bir araç olarak devreye girer. Özetle, devletin zor gücü, sınıfsal çelişkinin çatışma boyutuna varmadan sürdürülebilmesi, çatışmaya dönüştüğü andan itibaren de

sermayenin lehine çözümlenmesi amacına dönük toplumsal kontrol ve zor gücü işlevi görmektedir (Sweezy, 2014: 8-17). Devletin düzenleyici-dengeleyici işlevinin yerini şiddet tekeline bıraktığı toplumsal kontrol koşullarının başında, kuşkusuz kapitalist dönemsel krizler gelmektedir. Dönemsel ve döngüsel krizler, eşitsiz kapitalist gelişmenin önünde kısa erimde bir tehdit olmakla birlikte, aynı zamanda sürdürülebilirliğinin yollarının bulunması, yani sorun çözümlülük anlamında, üretim araçlarına ve sermayeye sahip olan egemen sınıf lehine fayda sağlamaktadır. Değişen koşullar karşısında esneklik kazandırmakta, yeni durumlara uyum sağlama fırsatı tanımaktadır. Örneğin Harvey'e göre (2006) kapitalizm, doğurduğu krizleri kendi lehine çevirebilmekte, sermaye dağılımını "yaratıcı bir yıkım" aracılığıyla yeniden düzenleyebilmektedir. Örneğin, yarattığı milyonlarca işsizle, özellikle Almanya'da yıkıcı etkiler bırakan 1929 Bunalım'ını, (hemen ardından Nazizm'i getiren koşulları bağlamında) yeniden anmaya gerek yok. Diğer yandan, 1980'lerde, (iç savaş ve dağılma öncesinde) ardı ardına gelen "petrol şokları" nedeniyle Yugoslavya'da yaşanan kriz kuşkusuz daha az bilinmektedir, oysa o da çok ciddi bir krizdir; gelir düzeyini %30 oranında düşürmüştür (Sêmelin, 2011: 30). Neo-liberal kapitalizmin kullanabildiği krizler arasında ise sadece ekonomik mahiyette olanlar değil; doğal afetler (örneğin ABD'deki Katrina Kasırgası, 11 Eylül olayları vb.), toplumsal buhranlar (iç savaş, mafya örgütlenmesi, etnik çatışmalar) ve savaşlar (Irak Savaşı) da bulunmaktadır. Harvey'e göre krizlerin yeni işlevi, sermaye ve mülkiyetin transfer edilmesidir. İddia tam olarak şudur: neo-liberalizm kapitalizmin öyle bir evresidir ki, krizlerden kaçınmak şöyle dursun, onları kendi ihtiyaçları için kullanabildiği oranda, iradî olarak kriz tetikleyen mekanizmalar da üretmeye başlamıştır (Harvey, 2006'dan aktaran, Gambetti, 2009: 145-158). Bu bağlamda, devletin ve onun eliyle uygulanan şiddetin ikili işlevi söz konusudur: Üretim faktörlerine zorla el konulması veya üretim ilişkilerinin en az maliyet ilkesi çerçevesinde sürdürülebilir kılınması. Sonuçta, üretim faktörlerinin çelişkili bütünlüğü, bir başka deyişle, kapitalist sermayeyi doğuran üretim faktörlerinin kâr-maliyet çelişkisiyle birlikte bir aradalığı zorunluluğu, kapitalist ortamda çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Nitekim son on yıldır küresel ölçekte yayılım gösteren sivil muhalefete ve kitlesel başkaldırıya karşı uygulanan polis şiddetindeki çarpıcı artış gözlemi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sınıflar arası çelişkinin yükselişini ifade etmektedir. Özetle, şiddetin ve çatışmanın boyutu, mekânsal bakımdan da çelişkinin boyutunu işaret etmektedir. Sonuçta, siyasal zor, ekonomik sürecin aracından başka bir şey değildir. Sermaye birikiminin bu iki yönü, sermayenin yeniden -üretimi koşullarıyla organik biçimde birbirine kenetlenmiştir (Luxemburg, 1984: 151).

III. Eşitsiz-Bileşik Kapitalist Gelişmede Devletin ve Şiddetin Uluslar arası Boyutları Olarak Emperyalizm, Militarizm ve Savaş

Kapitalist işletmede, üretim faktörlerini yüklenen taraflar arasında geçerli olan ve yukarıda belirtilen zenginleşme-yoksullaşma çelişkili ilişkisi, ülkeler arasında gelişmişlik-geri kalmışlık veya az gelişmişlik olarak görünmektedir ve tıpkı işletme ölçeğinde olduğu gibi, kapitalist küresel pazarda da ülkeler arasında hiyerarşik egemenlik ilişkisi vardır. Geri kalmış-az gelişmiş ülkeler, gelişmiş endüstri ülkelerinin egemenliği altındadır (Sevindirici, 1999: 51). Ülkeler arasındaki Gelişmişlik-Geri kalmışlık ya da Az gelişmişlik ilişkisi ve çelişkisi, ülkelerin küresel kapitalist dolaşımdaki üretim faktörlerinin bölüşümü ve kapitalizmin eşitsiz gelişmesi ortamında aldıkları yerle bağlantılıdır. Yukarıda işletme ölçeğinde tanımlanan,

sermaye-üretim araçlarına sahiplik ve emekçilik düzlemindeki eşitsiz, bağımlı, sürekli ve hiyerarşik ilişki, ülkeler arasında da, endüstrileşmiş ve geri kalmış tarım toplumları ayrımı üzerinde geçerlidir. Marx'ın açıklamasıyla (1997: 212) gelişme dereceleri farklı olan kapitalist ülkeler arasındaki değişime egemen olan yasa, eşit olmayan ve emek ile sermaye arasındaki her değişimde olduğu gibi, belli bir sınıf tarafından cebe indirilen değerlerin değişimidir. Daha iyi durumdaki ülke bu değişimde daha az emeğe karşılık daha fazla emek elde etmiş olacaktır. Emperyalizmin kapitalizmle ilişkisini çözümleyen Lenin'e göre de (Collected Works, (22), 241'den aktaran, Savran, 2008: 73), tekil şirketlerin, tekil sanayi dallarının, tekil ülkelerin arasında eşitsiz gelişme, kapitalist sistem çerçevesinde kaçınılmazdır ve bu nedenle, eşitsiz ekonomik ve siyasal gelişme kapitalizmin tartışmasız bir yasasıdır (Collected Works, (21): 342'den aktaran, Küçük, 1981: 34). Lenin'in eşitsiz gelişim çözümlemesine, 'bileşikliği', yani bağımlılığı da ekleyen ve eşitsiz-bileşik gelişim yasasına adını veren Troçki'ye göre ise (2000: 24), ülkelerin eşitsiz ya da düzensiz gelişmesi, bu ülkeler arasındaki giderek artan ekonomik bağları ve karşılıklı bağımlılığı sürekli olarak bozar, fakat hiçbir durumda yok etmez. Bu bakımdan, içinde bulunduğumuz neo-liberal küreselleşme süreci, eşitsiz ve bileşik gelişmenin küresel yayılımı ve sürekliliğidir (Çağlı, 2006).

Kapitalist üretimin emek, enerji ve hammadde faktörlerini sağlayıp gelişmiş endüstri ülkelerine satan az gelişmiş ülkeler, üretilmiş endüstriyel ürünü, kendi sattığı kaynaklardan daha pahalıya ithal etmek durumunda kaldığından, uluslar arası dolaşımda dezavantajlı konumu oluşturmaktadır. Çünkü kazandıklarından daha fazlasını gelişmiş ülkeler lehine ve kendi aleyhine harcamaktadırlar. Böylece kapitalizmin dünya geneline yayılması sürecinde bir tarafta gelişmişlik bir diğer tarafta ise azgelişmişlik ortaya çıkmaktadır. Özetle, azgelişmişlik, toplumsal artığın ülke dışına çıkmasının ve eşitsiz aktarımın bir sonucudur (Savran, 1986: 54). Diğer bir deyişle çevredeki üreticilerinden merkez üreticilerine sürekli bir artı değer akışı vardır (Wallerstein, 2004: 51). Bu da, ülkeler arasındaki eşitsiz gelişme ilişkisini kapitalist anlamda gelişmişlik veya gelişmemişlik düzeyi farkından öte, sermaye yayılımı bağlamında merkez-çevre olarak belirler (Amin, 1997: 150). Buna göre, merkez, diğer deyişle emperyalist ülkelerin geri kalmış ya da azgelişmiş ülkeler üzerindeki sömürü güçlerini belirleyen özellikleri, teknoloji üretimi ve kullanımının, para ve sermaye akımının, doğal kaynakların, ağır silahlara sahipliğin, medya gücünün ve iletişim ağlarının kontrolü ve yönetimi tekeline ellerinde bulundurmalarıdır (Amin, 1998: 18). Bu durum, giderek bir sömürü halini alır ve sömürülen, eşitsiz gelişmenin dezavantajlı tarafını oluşturan ülkelerin kapitalist gelişmesine ket vurur. Böylece, merkezdeki endüstriyel kapitalizm, çevreleştirdiği ve sömürdüğü kapitalizm dışı toplumları kesintiye uğratar ve dönüştürür. Bu dönüşüm sürecinde kapitalist endüstrinin sınıfsal egemenliği altındaki devlet, kapitalist üretimin ve çıkarların sürekliliği adına, onun ihtiyaç duyduğu kaynaklarını en düşük maliyetle ve en yüksek miktarda elde edebilmek amacıyla geri kalmış ve az gelişmiş ülkeleri ve toplumları sömürür ve yağmalar. Sonuçta, kapitalist yayılmanın merkez ve sistemin çevresi üzerindeki etkisi terstir. Merkez ülkelerde ulusun dayandığı toplumu entegre eder, çevrelerde ise toplumu yok eder ya da potansiyellerini ortadan kaldırır (Amin, 1999: 96).

Sınıflar arasındaki eşitsiz ilişkinin sürdürülemez duruma geldiğinde patlak veren ayaklanmalar ve toplumsal şiddet, buna karşılık devletin zor gücünün ve şiddet tekelinin devreye girmesi, uluslar arası ölçeğe 'savaş' olarak yansımaktadır. Yani, savaş, kapitalist

üretim biçiminin ülkeler arasında yarattığı eşitsiz gelişme ilişkisinin doğal bir sonucudur. Bir başka deyişle ve özetle modern savaşların kökeni kapitalizmdir ve böylelikle savaş, kapitalizmin 'en şiddetli' biçimidir (Durand, 1999). 20. ve 21. yüzyılı kapsayan tüm savaş, terör ve yıkım olaylarının kaynağı, kapitalizmdir. Kapitalizm, 21. Yüzyılda da kriz, felâket ve yıkım üretmeye devam etmektedir (Klein, 2010). Savaşın, kapitalist anlamda, ikili işlevi söz konusudur. Ülkeler arasındaki eşitsiz gelişme ilişkisinin-çelişkinin, sömüren ülkeler lehine zor gücüyle sürdürülebilmesi ve kaynak temininin ve pazar yaratımının şiddet altında en ucuz maliyetle ve en yüksek miktarda sürdürülebilirliğinin sağlanması. Gerçekten de, birinci sömürgecilik çağından bu yana özellikle Kuzey ve Güney yarımküreler arasındaki savaşlardan ibaret tarih, ekonomik temelde hammadde ve endüstri mekânları arasındaki çelişkiyi işaret etmektedir. Bununla birlikte, tek başına Avrupa örneğine bakıldığında ise, şiddetin olasılığının ve boyutunun, kapitalist çelişki düzeyinin düşüklüğü oranında azaldığı görülmektedir. Mikro ölçekte sınıflar arasında olduğu gibi, makro düzeyde ülkeler arasında ekonomik denge ile savaş olasılığı ters orantılıdır. Nitekim II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtasında görülen geçmişe görece barış ortamı, diplomatik ilişkinin ve barışın, ekonomik temelde güçler arasında rekabetin dengesi üzerinde varlık kazanışının örneklerindedir.

Küresel kapitalist ortamda, gelişmiş ülkelerin geri kalmış-az gelişmiş olanlar üstündeki sömürülerini devam ettiren uluslar arası şiddet, yani emperyalizm dışında, emperyalistlerin kendi aralarındaki rekabetleri de modern savaşların bir diğer ve Dünya Savaşları örneğinde, en önemli kaynaklarından biridir. Yaşadığı dönem ve ülke koşullarında Alman-Prusya kapitalizminin militarizmle eş zamanlı gelişimine tanıklığı itibarıyla kapitalizmle militarizm ve emperyalizm-savaş arasındaki bağlantıyı Lenin'den de önce fark eden ve kapitalizmin dünya ölçeğine yayılmasının ve az gelişmişliğin kuramını geliştiren ilk düşünürlerden olan Rosa Luxemburg (Danset, 1980), çağdaş savaşların nedenini, metalarını satacak yeni pazarlar arayan kapitalist ülkelerin, yeni pazarlar elde etme çabalarında zor gücünü devreye sokmaları (kolonyalizm) olarak tanımlamıştır. Luxemburg'a göre, ülke içindeki sömürü koşullarının kapitalizmin doğası gereği krize girip kaçınılmaz olarak sürdürülemez hale geldiğinde, kapitalizmin sürekliliği, dünya ekonomisinin geri kalmış ve pre-kapitalist bölgelerinin, sermaye için fethedilecek alanlar ve pazarlar oluşturması ile gerçekleşir. Dünya çapında pazar paylaşılması mücadelesinin politik ifadesi olan emperyalist yayılma, kapitalizmin varlığını uzatmak için bulduğu geçici bir çözüm ve son çaredir (Luxemburg, 1984: 19-20). Geri kalmış-sömürge ülkelere askerî güçle el koyan bütün dünya paylaşıldığında ise, kapitalist ülkeler yeniden bölüşüm için bu kez kendi aralarında savaşa zorlanacaklardır. Böylece, Luxemburg'a göre (1984: 167), sermayenin birikim koşulları uğruna keskinleşmiş dünya rekabetinin tarihsel zorunlulukları, sermaye için bir birikim alanına dönüşür. Sermaye, kapitalist olmayan ülke ve toplumların üretim araçlarını ve işgüçlerini ele geçirmeye yönelik bir dünya ve sömürge politikasını uygulamak için, giderek artan boyutlarda militarizme başvurur. Kapitalist ülkelerin yüksek gelişme düzeyi ve kapitalist olmayan bölgeleri ele geçirmeye yönelik rekabetinin giderek keskinleşmesi ile emperyalizm, hem kapitalist olmayan dünyaya karşı saldırganlığını, hem de daha enerjik biçimde, rakip kapitalist ülkeler arasında giderek ciddileşen çatışmalarda zorbalığını artırır (Luxemburg, 1984: 143-144).

Luxemburg gibi Lenin de, emperyalizm tanımının temeline, eşitsiz gelişme durumundaki endüstrileşmiş ülkelerin kaynak paylaşımı rekabetinin emperyalistler arası çelişkileri

derinleştireceğini, belirli koşullar altında ise bu çelişkilerin çözümünün savaşlar yoluyla aranabileceğini koyar (Savran, 2008: 145). Lenin'e göre emperyalizm, kapitalist üretim biçiminin geleneksel mal ihracından farklı olarak sermaye ihracı zorunluluğudur (Sweezy, 2014: 71). Serbest rekabetin tam olarak hüküm sürdüğü eski kapitalizmin ayırt edici niteliği meta ihracıydı. Tekellerin hüküm sürdüğü bugünkü kapitalizmin ayırt edici niteliği ise, sermaye ihracıdır (Lenin, 2009: 69). Yani, emperyalizmin amacı artık sadece mal satmak değil, sermayesini büyütecek sermaye ve diğer kaynak arayışıdır. Kapitalizm, kapitalizm olarak kaldıkça, sermaye fazlası, belli bir ülkede yığınların yaşam düzeyini yükseltmeye değil -çünkü bu durumda kapitalistlerin kazançlarında bir azalma söz konusudur. Dış ülkelere, geri kalmış ülkelere sermaye ihracı yoluyla, bu karları artırmaya yönelirler. Geri kalmış ülkelerde, kâr her zaman yüksektir; çünkü buralarda sermaye pek az, toprak fiyatı nispeten düşük, ücretler az, hammadde ucuzdur (Lenin, 2009: 70). Bu bakımdan, emperyalizm, kapitalizmin tekelci aşamasıdır. Tekeller, bağrından çıktıkları serbest rekabeti yok etmezler, tam tersine onun üzerinde ve yanında varlıklarını sürdürürler ve böylece bir dizi çok keskin ve şiddetli çelişki, sürtüşme ve çatışma yaratırlar. Tekel, kapitalizmden daha yüksek bir düzene geçiştir (Lenin, 2009: 100). Bununla birlikte, ekonomik yayılmacılık, yani sermaye ihracı, emperyalizmi tanımlamak için yeterli değildir. Evet, emperyalizm, bir ilhak eğilimidir; ama Kautsky'nin bu tanımı, siyasal yönden bu noktaya indirgenmektedir, doğru, ama çok eksik bir tanımdır, çünkü emperyalizm, genellikle, bir *şiddet* ve gericilik eğilimidir (Lenin, 2009: 110). Gerçekten de, emperyalizm ve onun öldürücü zürriyeti faşizm, dünya savaşları ve sömürge katliamlarıyla birlikte tümü de, kapitalist sistem içindeki keskinleşen çelişkilerin ürünüdür (Amin, 1999: 181). Kapitalist gelişmenin bu son amaca yönelmesi, kapitalizmin son sıçramasını bir felaket dönemi haline getiren biçimler alır (Luxemburg, 1984: 144). Nitekim kapitalist küresel egemenliğin sağlanması sürecinde yaşanan vahşetler ve soykırımlar bugünkü "medeniyet" in neler pahasına sağlandığını bize göstermektedir (Tatar, 2011 :202).¹ Sonuç olarak, "modernliğe doğru ilerleme" olarak adlandırılan süreç, devletlerin, toplumu uygun biçimde "parçalayıp" sömürmek için katliamlar gerçekleştirerek inşa etmesiyle koşut bir süreçtir (Sêmelin, 2011: 147). Tam sayısı asla bilinmeyecek olmakla beraber, en az yüz milyon Kuzey Amerika yerlisinin soykırımı uğratıldığı *Holocaust* (Kızılderili soykırımı) (Casas, 1999; Novack, 2003; Stannard, 2005), sömürgecilikle kapitalizm ilişkisini en çarpıcı biçimde ortaya koyan örneklerden biri olmuştur. Bununla birlikte, modern kapitalist sömürünün en kaba ve en yok edici anlamı II. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkmıştır. Antisemitizm, Nazi Almanya'sındaki modern holocaust olayını (yahudî soykırımı) tek başına açıklayamaz. Daha genel olarak, kızgınlık, bir soykırım için tek başına yeterli bir açıklama değildir. Bu olayı aydınlatmak için bireysel psikolojinin gizlerini aramak yerine böylesi ekstra etkenleri yaratabilen toplumsal ve politik mekanizmaları çözmemiz ve bunların gruplar arası karşıtlıklarla birlikte patlayıcı reaksiyona yol açma potansiyelini incelememiz gerekir (Bauman, 1997: 55-56). Yahudî soykırımının nesnesi, Nazi kamplarında toplanmış emektir. Alman silah tröstleri, iş gücünün aşırı seferberliğinden kaynaklanan emek ihtiyacını toplama kamplarındaki emeğin 'yoğun' kullanımı-sömürüsü ile dengelemişlerdir (Durand, 1999: 103).

¹ Kapitalizmin sadece 20. Yüzyıl boyunca neden olduğu katliamların belli başlı örneklerinin dökümü için şuraya bakılabilir: İsimsiz, "Kapitalizm ve Barbarlık, 20. Yüzyılda Savaşların ve Toplu Öldürümlerin Kara Tablosu, 1900-1997", *Kapitalizmin Kara Kitabı*, içinde, (388-391), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1999.

IV. Türkiye’de Kapitalizmin Eşitsiz Gelişimi: Osmanlı Kapitalistleşmesi ve Cumhuriyet’in Ekonomi Politikası: Limanların Yükselişi – Anadolu’nun Gerileyişi

Osmanlı kozmopolitizmini oluşturan Millet sistemi, sosyo-ekonomik temelde, toplumsal üretimi meydana getiren geleneksel tarım toplumuna özgü işbölümünün olduğu gibi korunmasına, değişmezliğine dayandırılmıştır. Bu anlamda, işbölümünü yüklenen toplumsal kesimlerin dikey hareketliliğine izin verilmemiş, böylece toplumsal farklılaşmanın derinleşmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu klasik-Orta Çağlı yapı, ekonomik temelde, üç ana sac ayağı olarak, kırsal tarıma, kasabalı-kentli sanatkar-zanaatkar (esnaf-eşraf) ticaretine ve İç Asya’dan gelip Akdeniz limanlarına uzanan doğu-batı eksenli ticaret yolları, üzerinde gerçekleşen kervan ticareti üzerine oturtulmuştur. İlkel tarımsal üretimin öz tüketime dönük pazara kapalılığı ve yerel ticaretin de yine yerelle sınırlılığı, coğrafya üzerinde yaşayan etno-kültürel açıdan farklılıkların birbirleri ile temaslarını asgariye indirgemıştır. Seferler dışında, sadece kervan ticaretinin yerel ve bölge aşırı güzergâhlar üstündeki varlığı, yüzyıllar boyunca, modernite öncesi Türkiye coğrafyası üstündeki ekonomik iletişimin ve etkileşimin tekil kaynağını oluşturmuştur.

Ne var ki, coğrafya keşiflerini ve merkantilizmi takiben küresel ticaret yollarının okyanuslara kayması, böylelikle, küresel ekonomik merkezîliğin Atlas Okyanusu’na açılan İspanyol-Portekiz-İngiliz ve Hollanda ülkeleri ve liman kentleri lehine değişimi, Osmanlı coğrafyasının küresel ekonomik sisteme katılım araçlarını ve alanlarını da aynı doğrultuda değişime zorlamıştır. Geleneksel ticaret yollarının değişmesi ile Osmanlı ekonomisi tarımsallıktan ticarîleşmeye, ve buna bağlı olarak toplumsal yapı da kırsal-yerel köylülükten kentleşmeye yönelen bir değişim sürecine girmiştir. Özellikle İberya yahudilerinin sürgün sonrası Osmanlı liman kentlerine yerleştirilmesi, bu süreci yoğunlaştırmış ve hızlandırmıştır. Böylece, Akdeniz limanları çevresinde yeni ekonomik merkezler belirmiştir. İklimi ve coğrafî yapısı Küresel kapitalizmin odağını oluşturan İngiliz, özelde Manchester tekstil tezgâhlarının hammaddesini oluşturan pamuk, iplik ve dokuma ürünleri ihtiyacını karşılama kapasitesine sahip Makedonya, Gediz pamuk ovalarını barındıran hinterlandların deniz ticaretine açıldığı liman kentleri olarak Selânik, İzmir ve elbette İstanbul, Osmanlı kapitalistleşmesinin merkezlerini oluşturmuşlardır. Batı Anadolu, özelde Ege ovaları ve İzmir limanı, Osmanlı’nın Avrupa pazarına eklemlendiği, bu yolla Avrupa emperyalizminin de Osmanlı coğrafyasına yerleşmeye başladığı alanlar olmuştur (Koçal, 2012a). Selânik, İzmir ve İstanbul limanlarının Osmanlı kapitalistleşmesinin merkezleri haline gelişi, Luxemburg’un az gelişmişlikle özdeşleştirdiği, “sermaye birikiminin emperyalist dönemi ya da sermayenin dünya rekabeti dönemi, daha önce sermayenin artı değerini realize ettiği yer olan hinterlandın sanayileşmesini ve kapitalist özgülleşmesini kapsar” tespitine (Luxemburg, 1984: 111) uygundur.

Akdeniz limanlarına uzaklığı başta olmak üzere, yükselteli coğrafya ve sert karasal iklim koşullarının endüstriyel pamuk üretimine ve ulaşım elverişsizliği, diğer yandan, dağınık-kırsal toplumsal yapısının ve aşiretlerden oluşan kapalı sosyal örgütlenmesinin kapitalistleşmeyi engelleyici etkisi gibi daha birçok nedenler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyalarının, küresel kapitalizme eklemlenmede yeterli kaynak ve olanak üretmeyişi sonucunu doğurmuş, bu sonuç da, bu coğrafyaları, Türkiye kapitalizminin eşitsiz gelişiminin dezavantajlı alanları kılmıştır. Osmanlı modernleşmesinden başlayarak siyasal iktidarı ele geçirme sürecini ilerleten ve nihayet Cumhuriyet’le birlikte egemenliğini kurumsallaştıran

liman burjuvazisi, kurucu toplumsal aktörü olduğu kapitalizmin hammadde, enerji, emek kaynaklarını temin için Anadolu coğrafyasına yönelmiş, eşitsiz gelişmenin mağduru olarak, ekonomik, teknolojik ve dolayısıyla politik olarak kendisinden geride kalmış etno-kültürel öğeleri ezmeye girişmiştir. Özellikle göç ettirme-yerinden etme politikaları, yerel kaynaklara el konulmasıyla birlikte ve ondan daha çok, ucuz köylü işçiliğinin sanayi kentlerine akmasının sağlanması bakımından devletin bu işlevsel alanında en sıklıkla kullandığı aygıtlar olmuştur (Koçal, 2013a; 2015a). Bu bakımdan, Osmanlı'dan İttihatçılığa ve oradan Kemalizm'e değışen şey, devletin klasik döneme özgü fetih ve tumar ekonomisinin ürettiği tarımsal artığa el koyarak onu yeniden dağıtım işlevinin, yerini Tehcir sonrası Ermeni ve Mübadele sonrası Rum mallarının (Emval-i Metruke) değılendirilmesi örneklerinde olduğu gibi, üretilmiş servete ve birikmiş sermayeye doğrudan el konulması ve bunların egemenleşen sınıfa aktarımına bırakmış olmasıdır. Bu bakımdan, İttihatçılığın 'Millî İktisat' ve onun sürekliliği olarak Kemalizm'in 'Devletçilik' politikaları, modernleşmeci literatürde genellikle öngörüldüğü biçimiyle devletin kendine tabii yeni sınıf üretimi olmaktan çok, Osmanlı limanları üzerinde deniz aşırı ticaretle sermaye birikimi sağlayan ve bu birikimle Osmanlı modernleşmesini üreten liman burjuvazisinin, devleti aşama aşama ele geçirerek, kendisini, ağırlığını İstanbul ve Anadolu Rumları ile Ermenilerin oluşturduğu Osmanlı geleneksel seçkinliğinin yerine ikamesi, bu kapsamda devletin zor gücünü, bu katmanların tasfiyesiyle birlikte onlardan kendine doğru sermaye transferi ve eşitsiz gelişmenin sürdürülebilirliğini sağlama amacıyla kullanması söz konusudur. İttihatçılığın askerî diktatörlüğünden Kemalizm'in bürokratik despotizmine varan Türkçü-faşizan politik ve ideolojik yeniden yapılanma süreçleri ve bunlara dayandırılan, başta Ermeni soykırımı ve mübadele olmak üzere, Kürtler üzerindeki inkâr-asimilasyon-bastırma politikalarıyla devam eden Anadolu coğrafyası üstündeki totaliter uygulamalar ve yoğun devlet şiddeti, bu el koyma-mülksüzleştirme ve verinden etme yoluyla tasfiye etme çabalarıyla açıklanırılık kazanmaktadır (Koçal, 2013 ve 2104a).

Osmanlı kapitalistleşmesinin mirasıyla birlikte, Cumhuriyet döneminde Kürt coğrafyasının eşitsiz gelişimini sürdüren ve derinleştiren en önemli etken, Lozan Antlaşması'yla belirlenen güney sınırlarıdır. Özellikle, bölgesel ekonomik merkez Halep'le ve Irak havzası ile ekonomik bağların kopuşu, başta gezginci hayvancılık –celepcilik- olmak üzere, bölgesel doğal ekonomik faaliyete ve dolaşıma ket vurmuş, egemenliğini günümüzde de korumakta olan geleneksel deyimleriyle 'kaçakçılık' dolaşımını başlatmıştır. Kemalist kuruluş döneminin Kürt ekonomik coğrafyası üstündeki sınırlı değışim-dönüşüm etkilerinden biri ve ilki, Ergani bakır ve Elazığ krom madeni işletmeleri, Bitlis sigara fabrikası gibi sınırlı endüstriyel yatırımlar ve bunların, özellikle madenlerin taşınması için demiryolunun bölgeye uzanışdır. Bununla birlikte, Şeyh Said isyanının bastırılması, Dersim harekâtı gibi yaygın ve süreklileşen askerî politikalar, bu sınırlı kapitalistleşme sürecinin büyümesini ve ülkenin geri kalan ekonomik coğrafyasına eklemlenmesini engellemiştir. Lozan'la belirlenen sınırların Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesi üstündeki en belirgin ekonomik etkisi, kuşkusuz petrol enerjisi ve akaryakıt kullanımına ilişkindir. Irak ve Suriye'deki geniş kaynakların sınırın dışında kalmasıyla birlikte, 1950'lerden itibaren açılmaya başlanan petrol rafinelerinin, Batman'daki biri dışında İzmit-İzmir-Mersin-Kırıkkale illerinde kuruluşlarına bağlı olarak bölgesel dağılımları, sanayinin ve ticaretin yaşam kaynağı olan akaryakıtta ve yakıt enerjisinde bin kilometreden

fazla uzaktaki kaynaklara bağımlılığa neden olarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde endüstriyel yatırımın önündeki en belirleyici engel olmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluş dönemini takiben II. Dünya Savaşı ara döneminin ardından, Osmanlı ve onun uzantısı Cumhuriyet kapitalistleşmesinin sürekliliği olarak Demokrat Parti'nin tarımsal kapitalistleşme ve mekanikleşme yoluyla kalkınma programları da, 1950'ler boyunca, Gediz, Çukurova ve Çarşamba gibi ihracata yönelik endüstriyel ürün veren ve limanlara açılan ekonomik merkezleşmesiyle, Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesinin aleyhine eşitsiz gelişme politikalarını devam ettirmiştir. Bununla birlikte, yöreye de yayılan Et ve Balık Kurumu'nun ve bu kuruluşa ait kesim kombinalarının ve besi işletmelerinin kuruluşu, bölgenin hayvancılığına görece olumlu bir etki yapmıştır. Bununla birlikte, 27 Mayıs darbesiyle iktidarı ele geçiren bürokratların tercih ettiği 1960'lar ve '70'ler boyunca süren İthal ikameci sanayileşme rejimi de, İstanbul-İzmit bölgesine yığılan sanayi merkezîliğini yaratan etkisiyle, Kürt coğrafyasının metropole yönelik göç eğilimini, dolayısıyla Kürt coğrafyasında göç sürecini besleyen ve hatta tarihsel doruğuna çıkarmıştır (Koçal, 2015a: 227).

Keynesyen-müdahaleci refah devleti modelinin 1970'lerdeki petrol bunalımıyla içine girdiği küresel kapitalist krizin çözümlenmesi sürecini ifade eden yeni-liberalizmin Türkiye ayağı olarak sosyal refah devletinin tasfiyesi anlamına gelen 24 Ocak kararlarıyla resmen başlatılan ve 12 Eylül militarizminin yoğun zor kullanımıyla uygulamaya konulan, küresel kapitalizme eklenmeye dönük açık ekonomi rejimi, namı diğer Özalizm-Anap politikaları, yerel girişimcilik önündeki bürokratik engelleri hafifleterek ve bu kapsamda küçük ve orta ölçekli işletmelerin önündeki en önemli engeli oluşturan oluşturan kamu tekellerini özelleştirmeye başlayarak, yerel kapitalistleşmenin önünü açmıştır. Ne var ki, Özalizm yılları boyunca teşviklerle yükseltelen Akdeniz-Ege kıyı turizmi ve yine devlet desteklerinin yanı sıra, Arap Petro-dolar sermayesinin Türkiye finans pazarına katılımına imkân sağlayan faizsiz finans, katılım bankacılığı ve tarikat-cemaat merkezli sosyal sermayenin ticarîleşmesi, yerel yönetimler eliyle üretilen arsa-inşaat rantı, organize sanayi teşvikleri gibi kaynakların kullanımıyla yoğun bir kapitalist sermaye birikiminin sağlandığı Kayseri, Konya, Denizli gibi özellikle İç Anadolu'daki yerel sanayileşme atılımı da (Koçal, 2014c: 77-89) öncelikle Kürt sorununa bağlı askerî çatışma başta olmak üzere çeşitli nedenlerle Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesinin katılamadığı, uzak kaldığı yeni bir ekonomik merkezleşme ve merkezî çeşitlenme üretmiştir. Anadolu'nun özellikle iç kısımlarındaki bazı kentler yeni yerel sanayileşme modeliyle büyüyüp küresel pazara katılma kanalları üretme yeteneğine sahip olurken, 1990'lı yılları bütünüyle kaplayan askerî çatışma sürecinde, Olağan üstü hal rejimiyle yürütülen güvenlik politikaları süresince, köy yakmalar ve yayla yasakları gibi uygulamalarla kırsal alanın boşaltılması, diğer yandan kırsal alanın bölgesel kent merkezleriyle ve kasabalarla ulaşımının engellenmesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bölgesel ekonominin tümünü meydana getiren geleneksel tarımsal üretimi ve dolayısıyla geçim kaynaklarını tamamen tasfiye etmiştir. Diğer yandan, 1990'ların başından itibaren Körfez Savaşları sonrasında Irak'a karşı uygulanan uluslar arası ambargo, tekil ticaret alanını oluşturan sınır ticaretini ve yakıt taşımacılığını neredeyse bütünüyle ortadan kaldırarak, bölgesel kapitalist gelişmenin eşitsiz niteliğini, en azından Irak'ın çözülüşüne ve böylece Kuzey Irak'taki özerk Kürt

bölgesinin devletleşme sürecine girişine dek alabildiğine yaygınlaştırmış ve derinleştirmiştir (Koçal, 2012b).

Küreselleşme sürecine gelindiğinde, '90'ların ikinci yarısından başlayarak Kürt hareketinin partileşme başta olmak üzere yasal siyasal kanallara yönelmesiyle ve devletin de inkâr politikalarını revize etmesiyle ifadesini bulan biçimde, devletle Kürt kimliği arasındaki çatışmalı ilişkinin geçmişe oranla siyasallaşma-sivilleşme eğilimine girmesi, devamında 2000'lerin ikinci yarısında AK Parti iktidarı döneminde 'Çözüm Süreci' adı verilen politikalar kapsamında karşılıklı kısmen tanıma-müzakere aşamasına ilerlemesi, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu küresel kapitalist sisteme eklenmesi sürecinin, üniter-tekçi siyasal ve Kemalist resmî ideolojik yapı üzerindeki aşındırıcı etkilerini göstermektedir. Kürt siyasal hareketinin omurgasını, ve hatta doğrudan bütünü temsil eden Pkk'nin, Öcalan'ın yakalandıktan sonraki teorik yazımları ışığında aldığı kararlarla Sosyalist ideolojiden vazgeçişle kimlik politikalarına dayalı Post-Marksist Radikal Demokrat ve Ekolojik Anarşist düşüncelere varan ideolojik dönüşümü ve yine bu kapsamda bağımsız Kürdistan hedefinden Türkiye bütünlüğü içerisinde demokratik özerklik hedefine ve bireysel kültürel haklarla sınırlı taleplere evrilen stratejik-pratik dönüşümü, küreselleşme sürecinde Kürt coğrafyasındaki sosyo-ekonomik dönüşümden kaynaklanan yerel toplumsal değişimi ve bu değişime dayalı taleplerin sınıfsal kişiliğinin siyaset üstündeki belirleyici etkilerini göstermektedir. 1990'ların başında, Körfez Savaşları'nın sonucunda, 36. Paralelin kuzeyinin Irak merkezî yönetimine kapatılmasından doğan bölgesel boşluk, zamanla yerini bugünkü Kürt devletleşmesine bırakmıştır. Bu devletleşme sürecinin ürettiği ekonomik pazarla önceleri illegal, sonraları Ankara'nın da bölgesel yönetimi tanınmasıyla legalleşen sınır ticaretiyle gelişen ve zamanla giderek pazar bütünleşmesine dönüşen ticarî dolaşım ağları üzerinde biriken sermayeyle birlikte, çatışma sürecinde köy boşaltmalar-yayla yasakları-zorunlu göç gibi uygulamalarla kentlere yönelen yığınsal göçün meydana getirdiği göç ve kentleşme süreçlerinin ürettiği ticarî dönüşüm, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin geleneksel kırsal köylülüğünden, kentli burjuva sınıfının çekirdeğini oluşturan bir orta sınıflaşmanın kaynaklarını oluşturmaktadır (Koçal, 2012b). Ne var ki, meşrulaşma-müzakere sürecinin ilerlemesiyle birlikte, askerî çatışma boyutunun tasfiye olmaması, sivilleşme-siyasallaşma süreciyle birlikte çatışmanın da sürekliliği, devleti elinde tutan tarihsel blokun öğeleri olan bürokrasi-Anadolu sermayesi ittifakının ve Kürt siyasal hareketinin sınıfsal kişiliğini ve alt-yapısını oluşturan orta-sınıflaşmaların rekabetlerinin henüz dengeye ulaşmadığının ifadesi olmaktadır. Nitekim üç yılı aşkın görece çatışmasızlık sürecinin sonunda, bu satırların yazılmakta olduğu 2015 Temmuz ayının sonları itibarıyla askerî çatışmanın ve özellikle devlet şiddetinin yeniden yükselişe geçişi, yukarıda anlatılan teorik çerçeve ışığında eşitsiz gelişimin militarist boyutunu, dolayısıyla sömürü ilişkilerinin canlılığını ve sürekliliğini örneklemekte ve göstermekte, böylelikle eşitsiz gelişme ve emperyalizm-militarizm ilişkisi üzerine kuramsal tespitleri doğrulamaktadır.

Sonuçta, Osmanlı modernleşmesinden Cumhuriyet'e devredilen 'Millî İktisat' ve Devletçilik politikalarının günümüze uzantısı olarak, ağırlıkla İhale-Teşvik sistemi ve Toki inşaatçılığı araçlarıyla sürdürülen devlet eliyle kapitalist birikim modeli, bürokrasinin, kamusal varlıkların özelleştirme yoluyla sanayi kapitalizminin ve bireysel gelirin de vergilendirme yoluyla finans kapitale aktarımını yürüten bir transfer mekanizması olarak işlev görmesine

dayandırılmıştır. Osmanlı kapitalistleşmesinden başlayarak İttihatçılığın Millî İktisat-Kemalizm'in Devletçilik politikalarıyla devam eden, Demokrat Parti'nin tarımsal kapitalistleşme ve 27 Mayıs darbesi sonrasında İthal ikameci-sosyal refah devleti politikalarının ardından 24 Ocak 1980 kararlarıyla ifade edilen ve Özalizm yoluyla günümüzdeki Akp ekonomi modeline uzanan eşitsiz gelişme eksenli Cumhuriyet ekonomi politığının (Suveren, 2014), bu dönemsel ve ayrıntudaki farklılıkları dışındaki özü ve sürekliliği, devletin egemen sınıf lehine sermaye birikimi kaynağı oluşu ve devletin zor gücünün bu alanda bastırma-denetleme işlevi görüşüdür. Bunun en iyi göstergesi, Türkiye ekonomi tarihindeki kriz-yüksek enflasyon ve devalüasyon dönemleriyle askerî darbe ve otoriter rejim dönemlerinin kronolojik bakımdan örtüşmesidir (Koçal, 2015b).

V. Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasası Işığında Türkiye'de Etnik Sorunun Politik Ekonomisi

Türkiye Cumhuriyeti'nin, ulus-devleti meydana getiren Osmanlı modernleşme sürecinden devraldığı ekonomi politığı, Avrupa merkezli ilk küreselleşme sürecine eklenme alanları olarak Akdeniz'e açılan İzmir ve İstanbul limanlarını ekonomik merkez olarak belirlemiştir. Bu süreçte, Doğu-Batı eksenli tarihsel ticaret yollarının tasfiyesi, Anadolu üzerindeki kervan güzergâhı üzerinde gerçekleşen ekonomik coğrafî bütünleşmeyi de etkisizleştirmiştir. Ulus devletin kuruluş ve gelişme süreçlerinde, tekil merkezli ekonomik yapılaşmanın üstyapıdaki yansıması olarak, Osmanlı kozmopolitizminin mirası ile uyumlu olmayan ulusal kimlik ve tek tip kültür inşası süreci, kültürel farklılıkları ekonomik eşitsiz gelişmenin temel etkenlerinden biri kılmıştır. Ekonomik ve siyasal merkezi oluşturan coğrafyadan ve toplumsal unsurdan farklı olan gruplar, eşitsiz gelişimin dezavantajlı tarafını oluşturmuşlardır. Bir başka deyişle, ulus devletin kurucu ekonomik ve kültürel alt-yapısal ve üst-yapısal bütünlüğü, eşitsiz kapitalist gelişimden kaynaklanan coğrafî ekonomik farklılaşmanın, etno-kültürel farklılıklarla da örtüşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bakımdan, Türkiye'de ulus devletin kuruluş ve gelişme süreci, kapitalist pazarın gecikmiş kuruluşlarından biri olması dışında, eşitsiz gelişmenin etno-kültürel farklılıkla örtüşmesi bakımından istisnâ bir örneği oluşturmaktadır.

Anadolu'nun Türkiyeleştirilmesi, İttihatçılıktan Kemalizm'e uzanan çizgide, Millî İktisat politikasından millîleştirmeye ve devletçi sanayileşmeye, oradan küreselleşme sürecinde yeni-liberalizmin inşası, devlet eliyle kapitalist sermaye birikim modeliyle ilişkilidir. Bu bağlamda, kuruluş aşamasında, Anadolu Ermenilerinin *tehcirinin* ekonomik işlevi ve sonucu, 'emvali metruke'ye el konulması ve bunların yeni burjuvaziye ve *göçmenlere* devri, bu yolla servetin ve sermayenin yeni-burjuvazi lehine zor yoluyla transferi olmuştur. Devamında *Varlık Vergisi* uygulaması da bu kapsamdaki bir başka tasarım ve uygulama olarak değerlendirilebilir. *Mübadele* ile de, Ermeni ve Rum geleneksel seçkinliğinden boşaltılan ekonomik alanın yeni burjuvazi ve devlet eliyle transfer edilen ve biriktirilen yeni sermaye ile ikame edilmesi sağlanmıştır. Diğer yandan, Kürtlerin *meçburî iskânı* ve tenkili ise, özellikle geleneksel-yerel Kürt seçkinlerinin elinde olan ilkel tarımsal birikimin, servetin ve mülkiyetin zor yoluyla blokajı ve kapitalist birikime konu olmasının engellenmesi anlamına gelmektedir (Koçal, 2015a).

Ermeni soykırımını, Rumların mübadelesi ve Kürtlerin asimilasyonu-tenkili-mecburî iskânı politikalarının kurucu işlevlerinin ardından özellikle Kürt coğrafyasının geri bırakılmışlığı, ulus devletin sürekliliğinin temellerinden birini oluşturmuştur. Örneğin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yoğunlaşan ve anadili Kürtçe ve başka yerel/bölgesel diller olan bireyler, Resmî, dolayısıyla eğitim dili olan Türkçe'yi ancak ilköğretim sırasında öğrenmeye başlayabilmektedirler. Bu durumun devamı olarak, ilk ve orta öğretimdeki dil sorunu, üniversiteye ve üniversite mezuniyeti sonrası mesleğe giriş sürecinin ilk adımları olan merkezî sınavlardaki başarı düzeyini ve oranını doğrudan belirlemektedir. Nitekim son otuz yılın verilerine bakıldığında, il ölçekli başarı oranı sıralamasında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi illerinin son sıralarda yer almasının, on yıllara varan bir süreklilik gösterdiği görülmektedir. Özellikle yabancı dilin, ana dil olmayan Türkçe üzerinden öğretimi ve yabancı dil sınavlarının yine bu biçimde gerçekleştirilmesi, etno-kültürel farklılığın, eğitim ve mesleğe katılım süreçlerinde eşitsiz gelişime kaynaklık etmesine neden olmaktadır. Sonuçta, kurucu ve yönetici ekonomik ve siyasal seçkinlerle yönetilen geleneksel sivil toplum arasındaki kapitalist çelişki, aynı zamanda taraflar arasında ulusal ve kültürel kimlik farkları boyutuyla da derinleşmekte ve görünümleri bakımından çeşitlenmektedir. Sınıfsal çelişki ve bu kapsamda yoksulluk, giderek etno-kültürel farklılıkların denetim aygıtına dönüşmektedir (Koçal ve Güzelsoy, 2015).

Osmanlı tarihi boyunca sıklıkla gözlenen, Anadolu'daki Celalî ayaklanmaları türünde yerel isyanların bastırılmasında gerçekleştirilen katliamlar, monarşik ekonomi-politik kapsamında sefer yağmalarına, yüksek vergilendirmeye, sürekli askere alımlara karşı reflekslerle, bir istisna olarak 16-17. yüzyıllara yayılan Alevî-Şîî katliamları, rakip-düşman Safevî hanedanı ile dinsel ortaklaşmayla, dolayısıyla Osmanlı'nın doğu sınırlarındaki otorite-meşruiyet krizi ile ilgilidir. Devletle toplum arasındaki çatışmanın geleneksel kodları dahi, etno-kültürel farklılıktan uzaktır. Kaldı ki, devletlerin kendilerine ve halklarına, kurucu ve yürütücü ideolojilerine, politikalarına kimlik atfetmeleri, ulus-devlet çağına özgüdür. Şu halde, Türkiye'de de devletle toplum arasındaki krizin ve çatışmanın kimlik boyutu kazanmasının Osmanlı modernleşmesi sürecine denk geliş² bu açıdan rastlantı değildir. Sonuçta, kozmopolit imparatorluktan ulus devlete geçişte Anadolu'nun 'Türkiye' haline getirilmesinin altında yatan sosyo-ekonomik temel, geleneksel yerel seçkinliğin tasfiyesi ve bunların ekonomik işlevlerinin ve mallarının yeni-burjuvaziye transferidir. Bu bakımdan, Cumhuriyet'in, Osmanlı modernleşmesinin ürettiği yeni-sonradan Müslüman ve Türk seçkinlerle, klasik Osmanlı yapısının geleneksel gayrimüslim seçkinleri arasında yer değiştirme ve bu bağlamda mülkiyet-servet devri olduğunu söylemek gerekir. Anadolu Ermenilerinin *tehciri*, Rumlarının *mübadelesi* ve Kürtlerin tenkili ve *mecburî iskânı*, birlikte düşünüldüğünde, Anadolu'nun modernleşme ve dolayısıyla uluslaşma öncesi otonom halklarının ve kadim kültürünün tasfiyesi anlamına

2 Osmanlı modernleşmesi süreci boyunca İmparatorluğun kendisiyle birlikte etno-kültürel kozmopolitizminin de çözülüşünü ifade eden etnik şiddet olayları ve katliamlar hakkında şu yeni çalışmalar önemli örneklerdir: Ryan Gingeras, *Dertli Sahiller, Şiddet, Etnisite ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015; Ümit Kurt ve Günay Çeğin (Haz.), *Kıyam ve Kıtıl, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devletin İnşası ve Kolektif Şiddet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015; Ronald Grigor Suny, Fatma Müge Göçek, Norman M. Naimark (Haz.), *Soykırım Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Ermeniler ve Türkler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

gelmektedir. Bir başka deyişle, geleneksel-kapitalizm öncesi seçkinlerle yeni pre-kapitalist seçkinler arasındaki sosyo-ekonomik rekabet, kültürel farklarla da örtüşmüştür.

VI. Türkiye’de Eşitsiz Gelişmenin Kurumsallaşması: Devletin ve Toplumun Kapitalist Yeniden Yapılanması

Devlet eliyle kapitalist birikim modelinin ve dolayısıyla eşitsiz gelişmenin sürdürülebilirliği adına toplumun denetimi –sosyal kontrol- ihtiyacı, Osmanlı mirasıyla devralınan, devlet-toplum arasında asgarî iletişime ve etkileşimsizliğe dayalı geleneksel devlet-toplum ilişkilerinin tersine çevrilmesini, devletin, toplumun günlük hayatına doğrudan ve sürekli müdahalesini ve devlet aygıtlarının bu anlamda yeniden yapılandırılmasını, bunun için yeni aygıtların üretimini gerektirmiştir. Bu değişim-dönüşüm süreci, başta ekonomi, eğitim, hukuk ve basın olmak üzere, devletin bireye ulaştığı tüm kanalları kapsamakla birlikte, toplumun devlet eliyle denetlenmesinin en kolay ve sonuç alıcı yolu olan bürokrasinin etkin kullanımında merkezîleştirilmiştir. Bürokrasi, Osmanlı’daki vergi tahsilatına ve askere alıma ilişkin düzenleyici geleneksel işlevinin sınırlarını aşarak, toplumun günlük yaşayışını biçimlendiren ve denetleyen, gerekli gördüğü durumda toplumu cezalandıran bir baskı aygıtına dönüştürülmüştür. Sonuçta, Türkiye’de devletin kapitalizmin ve onun ürünü olan eşitsiz gelişmenin sürekliliğine dönük bürokratik ve ideolojik yeniden yapılanması süreci, genelde Marksist kuramın, özeldde Althusserian yaklaşımın ‘devletin baskı ve ideolojik aygıtlarının kapitalist üretim biçiminin yeniden üretimi için kullanımı’ (Althusser, 2005) analizini örneklemektedir.

VI.1. Eşitsiz Gelişmenin Bürokratik Kurumsallaşması: Devletin Askerîleştirilmesi

Bürokrasinin kapitalist yeniden yapılandırılması kapsamında, sonuçları bakımından en etkili olan dönüşüm süreci, Osmanlı geleneğinde fetihçiliğin gereği olarak dışa dönük ve politik olmayan geleneksel askerî kurumsallaşmanın ve salt savaşçı etkinliğin, yüzü içeriye döndürülerek modernleştirilmesi, bu anlamda devlet örgütlenmesinin ve politikasının askerîleştirilmesiyle birlikte, askerîliğin de bürokratikleşmesi ve politikleşmesi olmuştur.

Her ne kadar devletin ideolojik söyleminde, kurgulanmış Asyatik göçebe kavim savaşçılığı köklerine dayandırılrsa da, ekonomik gerekçeli Yeniçeri isyanları dışında ordunun Osmanlı tarihi boyunca hanedana mutlak bağlılığı, askerîliğin devlete egemenleşmesinin, Osmanlı sonrasına takvimlenen yeni-modern bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim savaş tekniğindeki reformlarla birlikte askerî yapılanmanın ve bürokrasinin de değişime uğratılması politikalarının, Osmanlı modernleşmesinin temellerini kapsayan III.Selim-II.Mahmut dönemlerine denk gelişi, bu bakımdan açıklayıcıdır. Askerîliğin modernleşmesi, uygulama biçimleri bakımından, varlık amacının ve özellikle komutasının monarşiden özerkleşmesi ve giderek kopuşu sürecini ifade etmektedir. *Harbiye* başta olmak üzere, kara ve deniz ‘mühendishaneleri’ gibi, subayların monarşik akıldan özerk, giderek bağımsız yetiştirildiği eğitim kurumlarının kuruluşuyla başlatılıp, *Von Moltke* ve *Von Sanders* örneği, ülke dışından reform heyetleri getirilerek bunların Osmanlı ordusuna komuta etmelerinin ve komuta düzeylerini belirlemelerinin sağlanmasıyla (Özgüldür, 1993) sürdürülen, askerî komutanın monarşinin elinden alınıp egemenleşen liman burjuvazisini temsil eden yeni bürokrasinin tekeline bırakılması sürecinin son halkaları, İttihat ve Terakki’nin, Padişah’ın doğrudan atadığı ve monarşizme bağlı paşaları tasfiyeye uğrattığı ‘gençleştirme’ politikası ile daha etkili

olarak Mustafa Kemal liderliğindeki 1919 kopuşu olmuştur. Nitekim Tarih literatüründe '31 Mart isyanı' denilen Nisan 1913 ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusu'nun Selânik merkezli III. Ordu bünyesinde ve kendisi de Selânik merkezli kurulup yönetilen İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından oluşturulması, bu gücün isyanı bastırmakla kalmayıp, II. Abdülhamid'i tahttan indiren darbesi, Selânik limanının deniz aşırı ticaret ağı üzerinde sermaye birikimi sağlayan yeni liman burjuvazisinin geleneksel monarşiden özerkleşmeye, giderek bağımsızlaşmaya dönük siyasal taleplerinin karşılığını vermektedir. Devamında, Erzurum kongresinde Doğu Anadolu'daki altı Osmanlı vilayetinin (vilâyat-ı sitte) işgaline karşı direnci merkezileştirme iddiasıyla yola çıkan Müdafaa-i Hukuk ve Kuvayı Millîye örgütlenmelerinin, Erzurum Kongresi'nden itibaren Sivas Kongresi'nde ve Ankara'da İttihatçıların belirleyici müdahaleleri ile İzmir'in işgaline karşı askerî savaşa yöneltilmesi de, İttihatçı ve savaş sonrasında, (başlangıçtaki iki kongrenin tersine Kürt temsilcilerin katılmadığı) İktisat Kongresi'ni İzmir'de düzenleyen Kemalist kurucu irade nezdinde İzmir'in ifade ettiği kapitalist anlamı ve dayanılan sınıfsal temeli ele vermektedir. Sonuçta, 1838 Baltalimanı Antlaşması ile, çıkarlarının Osmanlı merkezî yönetimince de resmen kabul edildiği anlaşılan liman burjuvazisinin ekonomik yükselişiyile askerî reformların ve bürokratik özerkleşmenin kronolojik örtüşmesi, bu kapsamda Osmanlı modernleşmesinin 20. yüzyıla uzantıları olarak İttihatçılığın 'Millî İktisat' ve devamında Kemalizm'in 'Devletçilik' dedikleri devlet eliyle birikim modelini sürdüren ekonomi politikleri ile militarizm arasındaki yapısal ilişkiyi ve bu yapısallığın sürekliliğini göstermektedir. Diğer yandan, Kemalist kuruculuğun, Bağımsızlık Savaşı sırasında Koçgiri ve irili ufaklı başka yerel-bölgesel ayaklanmaların bastırılmasıyla başlayıp, Kemalist kuruluş evresinde Şeyh Said isyanının bastırılması, Ağrı ve Dersim harekâtları örnekleriyle devam eden Doğu-Güneydoğu Anadolu coğrafyası üstündeki askerî politikalarını Kürt sorununa dair üniter ulus ve ülke temasına milliyetçi söyleme dayandırması, küresel sömürgecilik yarışmasına geç katılan Alman kapitalizminin kaynak arayışı kapsamında Nazizm'in 'Yaşam Alanı-Lebensraum' dediği doğuya yönelik işgal politikalarını 'Alman Birliği' diye adlandırmasıyla ve İtalyan faşizminin Afrika'ya dönük emperyalist politikasını "Roma İmparatorluğu'nu ihya" söylemiyle benzeşmektedir. Bu da, eşitsiz gelişmenin sürekliliğinin sadece yalın zor gücüyle değil, aynı zamanda ideolojik söylemle de sürdürüldüğünü ifade etmektedir.

Kemalist kuruluş sürecinin ardından, 1940'lar boyunca, II. Dünya Savaşı'nın koşullarını gerekçe kılan Millî Şef rejiminin özellikle sol muhalefeti baskılamaya dönük sıkıyönetim rejimi, 1950'lere gelindiğinde, büyük savaşın pasif sürekliliği olan soğuk savaşın küresel kampaşması içerisinde dahil olunan kapitalist kanadın merkez gücü olan Amerikan emperyalizmine bağımlılık, Türkiye militarizminin rotasını yeniden biçimlendirmiş ve yapılandırmıştır. Bu dönemde ordu, içine girilen küresel ittifaklara, bu kapsamda Nato'ya eklenmenin aracı olarak kullanılmıştır. Nato'nun Sosyalist iç ayaklanmaları bastırmaya yönelik kontr-gerilla yöntemi merkezli savunma konsepti, Türkiye ordusunun da kişiliğini ve kurumsal yapısını, stratejisini yeniden yapılandırmış, ordu, dış tehdide karşı savunma alanından, içe dönük bir güvenlik-bastırma aygıtına dönüşmüştür. Nitekim o dönemden bugüne geçen tüm Cumhuriyet tarihini kapsayan süre boyunca, ordunun savaş deneyimi Kıbrıs müdahalesi ve Kore dışında ülke içinde ve Kürt coğrafyasında gerçekleşmiştir. Bu süreklilik, eşitsiz gelişmenin zor gücüyle sürdürülebilir kılınmasının örneği olarak, yukarıda

kuramsal çerçeve kısmında, özellikle Luxemburg'un çözümlmelerine atıfla anlatılan kapitalizm ve eşitsiz gelişme-militarizm bağıntısına uygundur.

İlerleyen süreçte, 27 Mayıs darbesinin bildiriminde "Nato'ya ve Cento'ya bağlılığın" ifade edilmesi, 1960'ların başından itibaren rejimin emperyalizme bağımlı kapitalist askerî kişiliğinin sürekliliğini haber vermektedir. Nitekim 27 Mayıs darbesinden 12 Eylül darbesine ilerleyen yirmi yıl içerisinde iki kez darbe girişimi, Talât Aydemir'in başarısız fakat siyasal açıdan etkili 22 Şubat ve 21 Mayıs girişimleri, bir de 12 Mart muhtırası gerçekleşmiştir. Bu durum, devletin askerleşme sürecinin, küresel kapitalizmin içine girdiği krizin Türkiye'ye yansımaları karşısındaki sosyol kontrol ihtiyacı olarak, açıklanırılık kazanmaktadır. Krizin etkilerini sürdürdüğü 1970'ler boyunca alanı genişleyen sıkıyönetim rejimi ve nihayet 12 Eylül darbesi, kapitalist krizin zor gücüyle geçiştirilmesi ve yeni-liberal yapılanmanın da yine aynı güçle inşasının ifadeleridir. Nitekim 1960 darbesi sonrasında 1961 ve devamında 12 Eylül darbesi ürünü 1982 Anayasalarında yer verildiği biçimiyle Millî Güvenlik Kurulu aracılığıyla ordunun siyaset üstü ve 'Millî Güvenlik Siyaset Belgesi' türünden siyaset belirleyici yasallaştırılmış politik ve bürokratik konumu, devletin askerleştirilmesi politikalarının en yüksek düzeyde uygulanışı olmuştur. Bu uygulama, bürokratik yapılanmada aşağı inildikçe sürdürülmüş, örneğin Yüksek Öğretim Kurulu'nun Denetleme Kurulu'na Genelkurmay Başkanlığı tarafından asker üye atanması, Askerî Tıp Akademisi Komutanının Üniversiteler Arası Kurul üyeliği, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde asker yargıç üye bulundurulması gibi uygulamalarla genişletilmiştir.

VI.2. Eşitsiz Gelişmenin İdeolojik Yapılanması: Birlik-Bütünlük ve Bölücülük Söylemi: Kürt Kimliğinin Sorunsallaştırılması

İttihatçılıktan başlanarak, Anadolu coğrafyasına özgü etno-kültürel çeşitlilik gerçekliğinin Asyatik tarihsel kökler kurgusuna dayalı 'Türkçü' ulusal tekil kimlik paradigmasıyla olan doku uyuşmazlığının bastırılması, kapitalist pazarın ve onun siyasal üst-yapısal yansıması olarak ulus-devletin kuruluşu için kaçınılmaz ve acil bir ihtiyaç olarak belirlemiştir. Bu kapsamda, Anadolu coğrafyasını kaplayan kültürel çeşitliliğin en geniş öğelerinden birini ve belki ilkini oluşturan Kürt kimliği, sorun haline gelmiştir. İttihatçılığın Doğu-Güneydoğu Anadolu'nun etnik coğrafyasına müdahale girişimleri (Aydoğan, 2005; Dündar, 2008), bu ihtiyacı karşılamaya dönük 'Türkleştirmeci' politikaların örneklerindedir. 'Türkçü' ideolojik söylemin çıkış kaynağı olmakla birlikte, Osmanlı imparatorluk kozmopolitizminden bütünlüklü kopuşu henüz sağlayamamış ve bu bakımdan Türkçü ideolojisini politikasına tam anlamıyla egemen kılmaya vakit bulamayan İttihatçılığın Kürtlerin etnik farklılığını kabulüne karşılık nüfus politikalarıyla asimile etme-eritme politikası (Dündar, 2002; 2008) Cumhuriyet döneminde nitelik değiştirerek, hayalî Türklük kimliği içerisinde ele alınmaya, bu bağlamda farklılık olarak yok sayılmaya, etnik kimlik bakımından toptan inkâra ve etno-kültürel haklar açısından da mutlak bastırılmaya dönüşmüştür. Bu bağlamda, Kemalist kuruluş dönemindeki 'Etiler-Sümerler' benzeri, Anadolu halkını Asya'ya kökenlendirdiği Tarih Tezi kapsamında 'Kürttürkleri' kurgusu ve buna dayandırdığı Türkçü-tekçi eğitim ve dil politikaları, Kürt kimliğinin devletin yurttaşlık algısının ve hukuksal tanımının dışına itilişi sürecinin başlangıcını işaret etmektedir. Bununla birlikte, on yıllarca devam eden bütün Kemalist uluslaş(tır)ma geçmişine karşın, yerel anadillerin, özelde, metinde ifade edilmemiş bile olsa

Kürtçesinin resmî alanda kullanımının dolaylı biçimde yasaklanmasının, ancak 12 Eylül askerî diktatörlüğü döneminde, 1983 tarihli ve 2932 sayılı yasa ile gerçekleşmesi, 12 Eylül darbesi ile 24 Ocak liberalizasyon kararları ve Özalizm politikaları ile ilişkilendirildiğinde, kapitalist eşitsiz gelişmenin doruk noktasına ancak 1980'lerde erişilmiş olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan, Osmanlı döneminde toplumsal yapıyı olduğu gibi koruyup köktenci değişimleri indirgemeye dönük kurgulanan geleneksel-İslâmî hukuk sistemi, Cumhuriyet döneminde iktidar inşasının aygıtı olarak yeniden yapılandırılmış, bu anlamda devletin askerîlik dışındaki ikinci ana zor gücü ve baskı aygıtı olmuştur. Bu bağlamda, hukuksal mevzuat ve yargı kurumu, siyasal alanın meşruiyet sınırlarını belirleyen, dolayısıyla bu sınırların dışını yaptırımla donatan birer baskı aygıtına dönüştürülmüştür. Bu anlamda, Kemalist kuruculuğun karşısında iktidar alternatiflerini ve bunun toplumsal kaynaklarını barındıran muhafazakârlığa karşı İstiklâl Mahkemeleri, İttihatçılığa karşı İzmir Suikast soruşturması ve yargılamaları ve nihayet Sosyalist sola dönük 1925 toplu tutuklamaları gibi uygulamalar, yargının politik bir güç olarak tasarımı ve kullanımı politikalarının Kemalist kuruluş dönemindeki örnekleridir.

Kemalist kuruluşun devamında, 1940'lar boyunca Millî Şef otoriterizmi içerisinde sıkıyönetim rejiminin sürekli hedefini oluşturan Sosyalist sol akım, 1950'lerin başından itibaren de Soğuk Savaş sürecinin gündemi içinde devletin tehdit algısının merkezinde olma özelliğini sürdürmüş, bunun bir örneği olarak Abd'de patlak veren McCarthyci Komünist avı, aynı anda Türkiye'de yansımaları bulmuş ve Millî Şef rejimine karşı özgürlük propagandasıyla iktidarı elde eden Demokrat Parti iktidarı, Sosyalist sola karşı yargısal bastırma politikalarına girişmiş, bu kapsamda özellikle aydınların hapse atıldığı ve işkencelerden geçirildiği ünlü 1951 tutuklamalarını gerçekleştirmiştir. Diğer yandan, yine 1950'lerde Kürt aydınlarına yönelik '49'lar davası, 12 Mart ara döneminde, Türkiye İşçi Partisi'nin Kürt sorununa ilişkin kararı gerekçesiyle kapatılması, politikleşen Kürt gençlerinin kurduğu ve özellikle Güneydoğu Anadolu'da yayılan DDKO davaları, Diyarbakır cezaevinde yoğun şiddet ve işkence kullanımı (Zeydanlıoğlu, 2013), Kürt kimliğinin siyasal gelişmesine karşı devletin militarist refleksinin 1970'ler ve 1980'ler boyunca kesintisiz görünümü olmuştur.

1990'lı yıllara gelindiğinde, devlet şiddetinin 12 Eylül dönemine görece hafiflemesiyle birlikte, yargı aygıtı, bu kapsamda özellikle kapatma davaları, Kürt siyasal hareketinin yasal-siyasal örgütlenmesi önündeki en önemli yaptırım aygıtı olmuş, Kürtlerin siyasal temsiliyetini yüklenme ve Kürt sorununa sivil-siyasal çözüm sunma iddiasıyla ortaya çıkan HEP-DEP-HADEP-DEHAP-BDP örgütlenmeleri, ardı ardına kapatılmışlar, bazıları milletvekili ve belediye başkanı olarak seçilmiş çok sayıda siyasetçi hapse atılmış, birçoğu da yasal siyasetten men edilerek ülke dışına çıkmaya zorlanmıştır. Kürt siyasal hareketinin yasallaşmasının ve siyasallaşmasının önünü yargı yoluyla kapatma, Kürt siyasal örgütlenmesinin ve söyleminin çevresini yargısal yaptırım tehdidi ile ören politika, geçerliliğini 2000'li yıllarda başlayan KCK soruşturmaları ile bu yazının yazıldığı günlerde de sürdürmektedir.

Devletin ve toplumun eşitsiz kapitalist gelişmenin sürekliliğini sağlama amacına dönük biçimde yeniden yapılandırılmasının ve askerîleştirilmesinin gerçekleşme ve gözlem

alanlarından biri de, basının Kürt sorunu karşısında, devletin militarist politikası ile örtüşen politik tutumudur. Türkiye yazılı basınının ana akımı, Osmanlı'daki kuruluş kökenlerine uygun olarak Cumhuriyet tarihi boyunca asla özerk nitelik kazanamamış, devletin propaganda aygıtı olma özelliğini istisna bir dönem olmaksızın sürdürmüştür. Bu kapsamda, Kürt kimliğinin sorunsallaştırılması, ana akım basının en önemli işlevlerinden biri olagelmıştır (Bulut 2005; Koçal, 2013c). Bununla birlikte, devlet televizyonu ve radyosu, en başından sahip olduğu bürokratik-politik niteliğini daha ileri boyuta taşıyarak 1990'lı yıllar boyunca yayını sürdürülen 'Anadolu'dan Görünüm' adlı televizyon programı örneğinde olduğu gibi, sadece ordunun bildirimlerini aktaran tarzı ile devletin savaş propagandasını yapan bir iletişim kanalı olarak yeniden yapılandırılmıştır. 1990'ların ikinci yarısında kurulma imkânı kazanan özel yayın kuruluşları ise, görece daha az bürokratik bir görünüm sergilemekle birlikte, sermaye sahiplerinin devletin ihale ve teşvik kanallarıyla gelir üretim ve dağıtım işlevine bağlı ekonomik ve siyasal çıkarları itibarıyla devlet propagandasından özerkleşmeyi başaramamışlardır. Bu bakımdan, Türkiye basınının ana akımı, kapitalist sermayenin ticarî kuruluşları olarak, Althusser'in kapitalist ekonomi politiğin üretim biçiminin yeniden üretimini sağlamaya dönük ideolojik aygıtlar kuramsal kapsamı içinde yer verdiği 'haber aygıtı' (Althusser, 2010: 169) kavramsallaştırmasına uygun davranmışlardır.

Sonuçta, Türkiye'de devletin askerîleşmiş kişiliğini, yapısını ve politikalarını belirleyen ilk etken, sosyo-ekonomik temelde, ulus-devletin alt-yapısındaki kapitalist pazarın emperyal kuruluş biçimi ve devamında küresel kapitalizme bağımlılaştırma sürecinde kapitalist eşitsiz gelişmenin sürdürülebilir kılınması, bunun için de Doğu-Güneydoğu Anadolu coğrafyasının eşitsiz gelişmenin dezavantajlı bölgesi ve Kürtlerin de dezavantajlı grubu olma halinin, özetle 'Kürt Sorunu'nun devam ettirilmesi çabasıdır. Diğer deyişle, Kürt kimliğinin devletin üniter yapısına ve ulusal-kimlik paradigmasına karşı çözücü bir tehdit olarak ve kimlik farklılaşmasına dayandırılmış hak taleplerinin 'bölücülük' algısıyla tanımlanarak politik, hukuksal ve en önemlisi ekonomik yaptırımlarla ve askerî basınla karşılaşmasının temeli, devleti üreten kapitalist pazarın ve o pazara egemen sınıfsal kişiliğin elinde bulundurduğu devlet eliyle birikim modelinin alt-yapısal belirleyiciliğidir.

VII. Sonuç

Türkiye'de, Osmanlı modernleşmesi-kapitalistleşmesi sürecinden başlayarak devletin kurucu ekonomi-politiğini oluşturan ithal ve ihraç ikameci ekonomi rejimlerinin limanları ekonomik merkez olarak yükseltmesinden kaynaklanan coğrafi işbölümü ve bölüşüm dengesizliği, yani bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlik, etno-ültürel eşitsizliği *kendiliğinden* üretmekte ve sürdürmektedir. Kapitalist pazarın ve ulus-devletin çevresinde kalan etno-kültürel kimlikler eşitsiz gelişimin mağdurları olmuşlardır. Osmanlı modernleşmesinden Cumhuriyet'e geçiş sürecinde, ulus-devletin zeminini oluşturan kapitalist pazarın kuruluş biçimi ve coğrafyası, küresel kapitalizme eklemlenme alanları ve araçları itibarıyla, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini çevrelemiştir. Bu coğrafyadaki nüfus yoğunlukları ve genel nüfusları bakımından Kürtler, bu farklılaşmayı ve eşitsiz gelişmeyi en yoğun ve en sürekli yaşayan etnik grup olmuştur.

Cumhuriyet tarihi boyunca ulus-devletin üniterliğini ve bunun için ulusal kimliğin tekilliğini egemen kılma, bu bağlamda kozmopolit imparatorluk bakiyesi etnik farklılaşmayı, çeşitliliği

giderme adına sürdürüldüğü, ideolojik savunuda ve eleştiride kabul edilemeyen devlet şiddeti, bu kapsamda, Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet'in ilk döneminde Ermeniler ve Rumlar aleyhine yürütülen ve tehcir-mübadele uygulamalarında temel örneklerini bulan soykırım-göç ettirme politikası, Osmanlı modernleşmesi/kapitalistleşmesi sürecinde yükselen yeni burjuvazi lehine devlet eliyle sermaye ve servet transferini ve sınıfsal rekabetin tasfiyesini, Cumhuriyet tarihini kapsayan Kürtler aleyhine inkâr-asimilasyon-bastırma-yerinden etme politikası ise, köylülüğün mülksüzleştirilmesi yoluyla endüstriyel-kapitalist birikim modelinin sürdürülmesi, yine köyden kente göç süreçlerinde köylülüğün işçileştirilmesiyle emek maliyetinin düşürülmesi ve toplamda, tüm bunlardan kaynaklanan eşitsiz gelişmenin sürdürülebilmesini sağlayan sonuçları itibarıyla, devletin sınıfsal kişiliğini ve kurucu ve yürütücü aktörlerinin sosyo-ekonomik temellerini göstermektedir. Sonuç itibarıyla, Türkiye'de etnik eşitsizlik ve çelişme sorunu, sınıfsal çelişkinin dolaylı görünümünden biri ve aslında, doğrudan kendisi olmaktadır. Bu da, Türkiye'deki etnik çelişkinin ve çatışmanın tarihini de, Manifesto'nun girişindeki "bütün toplumların tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir" genellemesine (Marx ve Engels, 2011: 116) dahil etmekte ve Amin'in buradan hareketle vardığı "tarihi antik çağlardan bu yana bölgesel eşitsiz gelişme betimler" tespitine (Amin, 1999: 13) uygun kılmaktadır. Örneğin, eşitsiz kapitalist gelişmenin ekonomik/coğrafi/ etnik ve siyasal kültürel örtüşmeleri sonucu, Kürtlerin sistemin çevresinde kalması, Kürt kimliğinin yok sayılması ve baskılanması politikaları kapsamında, Kürt dilinin de eğitim ve bilim dili olarak işlevsizleşmesi sonucunu doğurmuştur. Ana dillerinin ekonomik ve toplumsal işlevsizliği, Kürtlerin eğitim ve mesleğe katılma yarışında, ana dili Türkçe olanlara göre geride kalması sonucunu doğurmaktadır (Uçarlar ve Derince, 2012; Lordoğlu ve Aslan, 2012). Nitekim merkezî sınavlarda Kürt illerinin geleneksel başarısızlığı, bu durumun göstergesi ve belgesidir. Bir üst-yapı kurumu olarak devlete, siyasete ve hukuka ait görünen ana dil hakkı ve bu hakkın ihlalden doğan sorunlar, esasen, sosyo-ekonomik alt-yapısal temelde, kapitalizmin doğasından kaynaklanan eşitsiz yapısal/tarihsel gelişimin kaçınılmaz sonucu ve ürünüdür (Koçal ve Güzelsoy, 2015).

Özetle, Türkiye'de etnik sorun, ülkede yaşayan etnik ögeler arasında, özeldede ve bu alandaki genellemeye konu edilen Türk-Kürt ikileminin sonucu değil, kapitalist üretim biçiminin eşitsiz doğasından kaynaklanan ve kültürel-coğrafi görünümüleri olan sermaye-emek çelişkisinden ibarettir. Bu açıklama ışığında, ulus Devletin kurucu ulusal kimlik kurgusunun öznesi olarak 'Türk' kimliğini belirlemiş olmasıyla, 'Türk' diye adlandırılan ve Türkiye coğrafyasında çoğunluğu oluşturduğu kabul edilen etnik unsurun diğerleri üstünde egemenlik ve baskı kurmuş olduğunu öngören, ve önermesini Osmanlı modernleşmesindeki 'Millet-i Hakime' kurgusuna dayandıran anlayış, sınıfsal analizden uzaklaşarak post-modern kimlik kurgularını merkeze alan teorik bir yanılsama ve hatta Marx'ın "bir ulusun bir başka ulus aleyhine nasıl zenginleşebileceğini anlamayanlara şaşırılmamalı, çünkü bu beyler aynı ülkede bir sınıfın başka bir sınıfın aleyhine kendisini nasıl zenginleştirebileceğini anlamayı da reddediyorlar" deyişinde ifadesini bulan biçimde, başlı başına bir teorizlik halindedir. Bu yanılsamayı üreten ilk ve en belirleyici etken, yukarıda da belirtilen, Türkiye'de eşitsiz kapitalist gelişmenin ürettiği ekonomik eşitsizlikle, coğrafi ve etno-kültürel farklılaşma alanlarının örtüşmesidir. Bu örtüşme durumu, sınıfsal çelişkinin milliyetçi ideolojik bakış karşısında etnik eşitsizlik olarak görünümüne neden olmaktadır. Bu durumun nedenlerinden

biri ve belki ilki, Türkiye İşçi Partisi'nin 4. Büyük Kongresi'nde alınan "Kürt sorununun, Kürt halkının yaşadığı bölgenin Türkiye'nin öteki bölgelerine oranla geri kalmış olmasının temel nedenlerinden birinin *kapitalizmin eşitsiz gelişme kanunlarına ek olarak* bu bölgede Kürt halkının yaşadığı gerçeğini göz önüne alan hâkim sınıf iktidarlarının güttükleri ekonomik ve sosyal politikanın bir sonucu olduğunu" ifade eden kararının, 12 Mart faşist ara dönemi koşullarında Parti'nin kapatılmasına gerekçe kılınması ve devamında 12 Eylül askerî diktatörlüğü ve uzantısı sözde sivilleşme süreci boyunca Kürt kimliğinin politik ifade ve örgütlenmesinin yasal engellerle karşılaşması karşısında, Türkiye Marksist entelektüalizminin ve Sosyalist politik hareketinin Kürt sorunu hakkında çekinceli davranması, doğrusu trajik suskunluğu karşısında Kürt kimliğinin ve politik kişiliğinin uğradığı düş kırıklığıdır. Devletin yoğun şiddet kullanımıyla yürüttüğü inkâr-asimilasyon-bastırma politikaları karşısında yaşadığı trajedi karşısındaki derin yalnızlığı, Kürt kimliğini, etrafını kuşatan sorunu kendiyile sınırlı bir alanda tespit ve çözüm arayışına zorlamıştır. Bunun da, milliyetçi bir ideolojik savrulmaya dönüşmesi kaçınılmazdı ve nihayet Kürt siyasal hareketinin ana akımının, 1960'ların sonundaki Türkiye Sosyalist solundan kopuşundan sonraki ideolojik-politik evriminin çok değil yirmi yıl kadar sonra geldiği sağcılaşma-muhafazakârlaşma görüntüsü, bu kaçınılmazlığın belgelenişidir.

Diğer yandan, I. Dünya savaşı sonucunda Kürt coğrafyasının siyasal egemenlik bakımından dört parçaya bölünerek bölgesel merkezî güçlerin boyundurukları altına sokuldukları Sykes-Picot düzenlemesinin Ortadoğu'daki güncel gelişmeler karşısında geçersizleşmesi, bu kapsamda 1990'lı yıllardan itibaren Irak'ta Barzani liderliğindeki Kürt devletleşmesine, güncelde de iç savaş koşullarının çözülmeye dönüştüğü durumdaki Suriye'de Kürtlerin egemenlik alanlarına sahip olmaları, Türkiye Kürtlerinde de Lozan'la belirlenen ulus-devlet biçiminin hegemonyasının çözülebilirliğine dair bir umut doğurmuştur. Bu bakımdan, Irak ve özellikle Türkiyeli Kürt hareketinin askerî katkısıyla Suriye merkezî yönetimlerinden bağımsızlaşan Kürtlerin bölgelerinde siyasal egemenlik kurma süreçleri, bu kapsamda iç savaşların ürettiği trajedi karşısındaki kültürel dayanışma duygusu, Türkiye Kürtlerinde, Kemalizm boyunca ertelenen veya en azından gizlenen ulusallık duygusunu güncellemekte ve her alanda belirginleştirmektedir. Bu gelişme, Türkiye'deki Kürt kamuoyunun Kürt sorununa ilişkin algısının ve yaklaşımının milliyetçileşme eğilimini besleyen etkili ve güncel bir faktör olmaktadır.

Kaynakça

- Althusser, L. (2005) *Yeniden Üretim Üzerine*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: İthaki Yayınları.
- _____, (2010) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Alp Tümertekin), 4. Baskı, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Amin, S. (1997) *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, (Çev. Semih Lim), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Amin, S. (1999) *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, (Çev. Vasıf Erenus), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Aydoğan, E. (2002) *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası*, İstanbul: Ötüken Neşriyat

- Bauman, Z. (1997) *Modernite ve Holocaust*, (Çev. Suha Sertabibođlu), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Braudel, F. (1996). *Medeniyet ve Kapitalizm* (Çev. Mustafa Özel), 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bulut, F. (2005) *Türk Basınında Kürtler*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Callinicos, A. (1991) *Troçkizmin Tarihi*, İstanbul: Z Yayınları.
- Casas, B. (1999) *Kızılderililer Nasıl Yok edildi?*, (Çev. Meryem Ural), İstanbul: Şule Yayınları.
- Çağlı, E. (2006) *Küreselleşme, Eşitsiz ve Bileşik Gelişme*, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları.
- Danset, D. (1981) “Rosa Luxemburg’un Az Gelişmişlik Kuramına Katkısı”, *Ekonomik Yaklaşım*, 1(1), 63-90.
- Durand, P. (1999) “Savaşların Kökeni ve Kapitalizmin En Şiddetli Biçimi, Kolektif, *Kapitalizmin Kara Kitabı*, (Çev. Kerem Kurtgözü), içinde, (103-106), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Dündar, F. (2002) *İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskân Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- _____, (2008) *Modern Türkiye’nin Şifresi, İttihat ve Terakki’nin Etnisite Mühendisliği*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Gambetti, Z. (2009) “İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 143-164.
- Gingeras, R. (2015) *Dertli Sahiller, Şiddet, Etnisite ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Harvey, D. (2006), “Neo-liberalism as creative destruction”, *Geogr. Ann.*, 88 B, 145–158.
- Klein, N. (2010) *Şok Doktrini, Felâket Kapitalizminin Yükselişi*, (Çev. Selim Özgül), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Koçal, A. V. (2012a) “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Siyasal Değişimin Sosyo-Ekonomik Temelleri: Bir Analiz Modeli Önerisi Olarak Ekonomik Merkezin Yer Değiştirilişi”, I. Ulusal Genç Sosyal Bilimciler Kongresi, Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak, 6-8 Eylül. Bildiri Kitabı ss. 70-73.
- _____, (2012b) “Kuzey Irak’la Sınır Ticaretinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne Etkileri Bağlamında Kentleşmenin Ekonomi Politikası”, I. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, İlmî Etüdler Derneđi ve Selçuk Üniversitesi, Konya, 29 Haziran-1 Temmuz, Bildiri Kitabı, s.55-65.
- _____, (2013a) “Bir Siyasal Değişim Etkeni Olarak Göç: Kürt Kimliğinin Siyasal Evriminde Göç Dinamiğinin Etkileri”, *Lisansüstü Göç Araştırmaları Sempozyumu*, Ege Üniversitesi, 18-19 Nisan, İzmir, Bildiri Özet Kitabı, s.21-22.

_____, (2013b) “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Otoriter Yönetim Geleneği, İttihatçılığın Sosyo-Ekonomik Temelleri Üstüne Bir Çözümleme Denemesi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6/(2), 244-258.

_____, (2013c) “Bir Siyasal Değişim Aracı ve Göstergesi Olarak Basın: Siyasetin Sosyo-Ekonomik Temelleri Bağlamında Türkiye’de Basının Siyasal İşlevi ve Evrimi”, *1. Uluslararası Siyasal İletişim, Demokrasi ve Yeni Süreçler Sempozyumu*, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 21-23 Kasım.

_____, (2014a) “Osmanlı Modernleşmesinin Sosyo-Ekonomik Temelleri Bağlamında İttihatçılık: Jön Türklerden Cumhuriyet’e Türkiye’de Bürokratik Reform Geleneğinin Toplumsal Kaynakları”, İttihatçılık ve İttihat ve Terakki Uluslararası Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 20-21 Kasım.

_____, (2014b) “Osmanlı-Türkiye Modernleşmesinin Sosyo-Ekonomik Temelleri ve Aktörleri Bağlamında ‘Türk’-Kürt İkileminin Doğuşu ve Kaynakları”, *Tarihte Türkler ve Kürtler Uluslararası Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 9-11 Ocak, Bildiri Kitabı, ss.111-127.

_____, (2014c) “AK Parti’nin Siyasal Sosyolojisi: Türkiye’de Muhafazakâr Dönüşümün Toplumsal Temelleri”, (Ed.) Nafiz Tok, Mehmet Özel A. Vedat Koçal, *Yeni-Sağ, Küreselleşme ve Türkiye, Türkiye’nin AK Parti’li Yılları*, içinde, (19-128), Ankara: Orion Yayınevi.

_____, (2015a) “Bir Siyasal Değişme Etkeni Olarak Göç: Kürt Kimliğinin Siyasal Evriminde Göç Dinamiği Örneği- Nedenler ve Sonuçlar”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi, Göç Özel Sayısı-II*, 214-241.

_____, (2015b) “İktisat-Siyaset İlişkisi Bağlamında Bir Siyasal Değişme Etkeni Olarak Ekonomik Kriz: Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Değişme Süreçleri ve Ekonomik Krizler Bağlantısı”, Hopa Sosyal Bilimler Lisansüstü Çalıştayı, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa, 16-17 Ekim 2015.

Koçal, A. V., Güzelsoy, H. (2015) “Ulus Devletin Kuruluş Temelleri Bakımından Ana Dil ve Eğitim Hakları Bağlamında Türkiye’de Toplumsallaşma ve Üretime Katılmada Dil Sorunu: Merkezî Sınavları Örneği”, *Arkadaş Z. Özger Anısına İnsan Hakları Kongresi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 22-23 Mayıs.

Kurt, Ü., Çeğin, G. (Haz.) (2015) *Kıyam ve Kıtıl, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Devletin İnşası ve Kolektif Şiddet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Küçük, Y. (1981) “Gelişme ve Eşitsiz Gelişme Yasası”, *Ekonomik Yaklaşım*, (6), 21-40.

Lenin, V. I. (2009) *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, (Çev. Cemal Süreya), 12. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.

Lordoğlu, K., Aslan, M. (2012) “Türkiye İşgücü Piyasalarında Etnik Bir Ayrımcılık Var mıdır?”, *Çalışma ve Toplum*, (33), 117-146.

Luxemburg, R. (1984) *Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları*, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Marx, K. (2011) *Kapital*, 3. Cilt, 3. Basım, (Çev. Alaattin Bilgi), Ankara: Sol Yayınları.

- Marx, K., Engels, F. (2011) *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, (Çev. Muzaffer Erdost), 9. Baskı, İstanbul: Sol Yayınları.
- İsimsiz, (1999) “Kapitalizm ve Barbarlık, 20. Yüzyılda Savaşların ve Toplu Öldürümlerin Kara Tablosu, 1900-1997”, *Kapitalizmin Kara Kitabı*, içinde, (388-391), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Novack, G. (2003) *Kızılderili Soykırımı*, (Çev. M. Beyazıt), Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Savran, S., (1986) “Azgelişmişlik: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme”, *11. Tez Kitap Dizisi-3*, s. 49-73, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık.
- Savran, S. (2008) *Kod Adı Küreselleşme, 21. Yüzyılda Emperyalizm*, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Sêmelin, J. (2011) *Arındırma ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları*, (Çev. Melike Işık Durmaz), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevindirici, İ. (1999) *Azgelişmişliğin Ekonomisi*, Ankara: İtalik Yayınları.
- Stannard, D. E. (2005) *Amerika'nın Soykırım Tarihi*, (Çev. Ş. Bıyıklı), 2. Baskı, İstanbul: Gelenek Yayınevi.
- Suny, R. G., Göçek, F. M. Naimark, N.M. (Haz.), (2015) *Soykırım Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Ermeniler ve Türkler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Suveren, Y. (2014) “Bağımlılık ve Eşitsiz Gelişme Ekseninde Dünyada ve Türkiye’de Sanayileşme Süreçleri Üzerine”, *Route Educational and Social Science Journal*, Vol. 1(3), 275-291.
- Sweezy, P. (2014), *Kapitalist Gelişim Teorisi, Marksist Ekonomi Politîğin İlkeleri*, (Düz.) Eriş Yay.
- Tatar, T. (2011) “Sömürgecilik ve Kızıl-Kara Katliam”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (44), 195-220.
- Troçki, L. (2000) *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal*, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları.
- Uçarlar, N., Derince, M. Ş. (2012) “Türkiye’de Anadili Sorunu: Kürt Öğrencilerin Deneyimleri”, *Eğitim, Bilim ve Toplum*, 10(37), 21-51.
- Wallerstein, I. (2004) *Dünya Sistemleri Analizi*, İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Zeydanlıoğlu, W. (2013). “Diyarbakır Askeri Cezaevinde İşkence ve Türkleştirme”, *Toplum ve Kuram*, (8), 183-200.